

ДА ЛИ ЈЕ У ЗЕМЉИ ПАВЛОВИЋА ПОСТОЈАЛО НЕКО КЊИЖЕВНО ПРЕПИСИВАЧКО СРЕДИШТЕ

Тема чији наслов има упитну форму, сама по себи, може да упућује на сумњив проблем. Ипак, постоји доста оправданих разлога да се на овоме мјесту расправља и о постављеном питању.

Током бурних вијекова историје српског народа након турских освајања, нестали су многи драгоцјени споменици његове у средњем вијеку богате и развијене духовне и материјалне културе. То се односи и на писано књижевно наслеђе, посебно оно које је настало на терену средњовјековне босанске државе. Од некада, вјероватно, богате продукције рукописних књига босанске провенијенције данас је познат сасвим ограничен број. Сачувано је свега двадесетак рукописа, међу којима је и знатан број фрагмената, већих или мањих, некада само од по неколико листова.¹

Међу њима је и јеванђеље које нам пружа, индиректно, извјесне податке релевантне за нашу тему, тј. за покушај да се освијетли и један сасвим непознат сегмент периода владавине властеоске породице Раденовића, односно Павловића. То је културна историја њихових земаља. Ради се о рукописном јеванђељу познатом у науци под именом *Чајничко је-*

¹ Овај релативно мали корпус, због својих специфичности, одавно је био предмет пажње бројних научника, како филолога тако и историчара и историчара умјетности. Списак литературе о овим рукописима био би врло дуг, па ћемо навести само два новија рада у којима је постојећа литература не само наведена него и коментарисана. То су студија Ирене Грицкат *Дивошево јеванђеље*, Јужнословенски филолог XXV, Београд 1961–2, 227–293 и монографија Вере Јерковић *Палеографска и језичка исцјепљивања о Чајничком јеванђељу*, Нови Сад 1975.

ванђеље, јер се одавно чува, међу другим рукописним и штампаним књигама и осталим драгоценостима, у ризници православне цркве у Чајничу. На срећу, рукопис овога јеванђеља комплетно је проучен – кодоколошки, палеографски и језички. О њему је писала Вера Јерковић, која је своја истраживања уобличила у монографију објављену под насловом *Палеографска и језичка истраживања о Чајничком јеванђељу*.² Наша анализа и сви закључци који ће проистећи из тога биће, заправо, засновани на резултатима до којих је ауторка дошла у поменутој књизи.

Осврнућемо се, прије свега, на запис исписан на маргини листова 115' и 116. Он гласи: Часномъ и велемъдромъ приателъ момъ лъбвимомъ и веледрагомъ добромъ и племеномъ властелинъ кнезъ / многопочтеномъ и сваке части почтене достоиномъ кнезъ павлъ нека знашь како _ пишъ те њ чсти дрежъ. Запис је писан брзописним писмом, као и још неколико њих, и то на маргинама листова 83', 125', 144' и 145'. Сви су писани истом руком, тј. руком писара који је исписао и претходно наведени запис. Само два од њих су интересантна за нашу тему. На листу 125' стоји запис, заправо само почетак неког записа и гласи: њ славъ богъ и њ здрави господинъ, а на листу 144' забиљежено је часномъ и племенитомъ.³ Сви се односе на исту личност, а стил упућује на закључак да је то личност високог друштвеног ранга и значаја, а пошто се у једном од њих помиње име Павле, то може бити само кнез Павле Раденовић. Лично обраћање у првом запису значи да су записи настали за живота кнеза Павла, иако то ни у којем случају не значи да је Павле Раденовић наручилац књиге. Све што се може са сигурношћу рећи јесте да је књига једно вријеме била у његовом посједу или је њему на неки начин намијењена. Како је Чајничко јеванђеље недатиран рукопис, и само се палеографском анализом може приближно датирати, чињеница да су записи настали за живота Павла Раденовића може послужити за прецизније датирање. Наиме, ни јеванђеље ни запис у њему не могу бити млађи од 1415, године, када је умро кнез Павле Раденовић.⁴ Доња временска

² В. биљешку бр. 1.

³ Вера Јерковић, *н. д.*, 5–6 и 47.

⁴ Сима Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 390.

граница настанка Чајничког јеванђеља не може се овако поуздано утврдити. Проблем је ријешен помоћу језичких података, и то оних које су омашком писара у књижевни језик унесене из народног говорног језика. То се посебно односи на једну фонетску особину – промјену *л* у *о* на крају ријечи и на крају слога. Ова се појава у Чајничком јеванђељу спорадично јавља у појединим домаћим ријечима и у ријечима страног поријекла, што је доказ да је у вријеме писања Чајничког јеванђеља поменута фонетска особина била жив процес. Пошто се зна да је тај процес у српском језику трајао кратко, и то на прелазу XIV вијека у XV,⁵ значи да је и Чајничко јеванђеље писано у то вријеме. Тако је комбиновањем археографских и језичких података прецизније датирано. Оно спада у групу млађих босанских рукописа насталих на прелазу из XIV вијека у XV.

Пошто је утврђено да је Чајничко јеванђеље написано на прелазу XIV у XV вијек, у вријеме када је властелинством Павловића управљао Павле Раденовић, покушаћемо да нешто више кажемо о мјесту или бар широј области у којој је оно написано. Везивање настанка Чајничког јеванђеља за дворску канцеларију Павловића тешко се може документовати, јер је оно настало у првом периоду њеног дјеловања за који нема довољно података.⁶

Осим тога, текстолошка анализа рукописа показала је да је Чајничко јеванђеље састављено из три дијела који се јасно разликују као цјелине: прва је од почетка књиге до половине листа 48', затим слиједи друга до половине листа 129', а одатле се наставља трећа. Треба нагласити да ово не значи да је Чајничко јеванђеље настало механичким спајањем и повезивањем дијелова различитих књига у нову цјелину, каквих случајева има, него је књига преписана истовремено из три различита предлошка. Да је тако, потврђује чињеница да нема прекида у тексту и да у оба случаја он континуирано тече, односно наставља се на половини странице.⁷

⁵ Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, Фонетика, Београд 1969, 78–79; Вера Јерковић, н. д., 115–116.

⁶ П. Момировић, *Стари рукописи и штампане књиге у Чајничу*, Наше старине III, Сарајево 1956, 174; Грегор Чremoшник, *Босанске и хумске новеље*, Гласник Земаљског музеја VI, Сарајево 1951, 89 – 119.

⁷ Вера Јерковић, н. д., 18.

Утврђено је, такође, да је у изради књиге учествовало више писара – чак њих девет, и то пет главних, који су исписали веће секције текста, и четири споредна, који су исписали мање текстуалне цјелине.⁸ Преписивање књиге из више различитих предложака и укљученост у посао више писара, који некад наизмјенично раде и често се међусобно смјењују, што је случај и у нашем јеванђељу, асоцира на постојање неког развијенијег писарског центра снабђеног макар скромном библиотеком са потребним књигама из којих се преписују нове књиге. У таквом центру обично ради и више образованих преписивача. Другим ријечима, Чајничко јеванђеље је настало у неком нама данас непознатом скрипторијуму у којем су, вјероватно, исписане и друге књиге о чијој судбини не знамо ништа, а Чајничко јеванђеље је случајно сачувани примјерак који свједочи о постојању скрипторијума негдје на територији властелинских посједа породице Раденовић - Павловић.

Пошто нема никаквих писаних података ни трагова о овоме скрипторијуму, опет се враћамо рукопису Чајничког јеванђеља и подацима које оно пружа. Да је рукопис исписан на терену на којем су се простирали посједи властеоске породице Павловић, односно на подручју источне и југоисточне територије средњовјековне босанске државе, свједоче и неки подаци о језику и графији и палеографији Чајничког јеванђеља. У Чајничком јеванђељу готово се редовно обиљежава глас **Ѣ** на традиционалан начин, што није случај у рукописима насталим у централним и западним областима босанске средњовјековне државе. То је доказ да је јеванђеље писано у зони ијекавских говора. Једини изузетак су неке категорије у којима се и у ијекавским говорима стари глас **Ѣ** законито или аналошки замјењује са *и*.⁹ Осим тога, за разлику од рукописа насталих западније, у Чајничком јеванђељу су уочене и неке иновације на плану графије и ортографије. То је појава неких новијих словних облика, исписивање надредних слова и надредних знакова, употребе лигатура *ia* и *κ* и др.,¹⁰ што представља карактеристике рашке школе. Ово је,

⁸ Вера Јерковић, *н. д.*, 10.

⁹ Вера Јерковић, *н. д.*, 117 - 133; Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*, Јужнословенски филолог XXI, 106-116.

¹⁰ Вера Јерковић, *н. д.*, 40-41 и 53-110.

несумњиво, доказ да је Чајничко јеванђеље писано на подручју гдје су несметано допирали културни утицаји из сусједних српских земаља и гдје су се, стога, мијешале и паралелно егзистирале двије у то вријеме постојеће књижевне норме српске средњовјековне писмености - старија босанско-хумска и млађа рашка.

Иако у овом прилогу није могло бити прецизно утврђено гдје је на подручју којим су владали Павловићи могао бити скрипторијум у којем је писано Чајничко јеванђеље, а није нам то ни био циљ, са сигурношћу можемо рећи да је такав скрипторијум постојао. Ова тврдња је, несумњиво, доказана подацима који су изложени у претходном тексту. Значајно је што ти подаци сугеришу на постојање неког већег и развијеног писарског центра са библиотеком и присуством већег броја квалификованих преписивача, што за познавање културних прилика у источним и југоисточним дијеловима средњовјековне босанске државе крајем XIV и почетком XV вијека није без значаја. Претпостављамо да је то могао бити неки сакрални објекат, вјероватно манастир. Наше излагање бисмо и завршили овом тврдњом, јер сваки покушај убацивања скрипторијума, без ближих података, спадао би у сферу нагађања.

NEVENKA GOŠIĆ

ABOUT THE EXISTENCE OF THE COPYING CENTER IN THE
LAND OF PAVLOVIĆ'S*Summary*

On the basis of the manuscript of the Gospel from Čajniče, written at the end of XIV and the beginning of XV century, the author tries to find out if the literal and copying activities were developed in the regions ruled by the Pavlović family at the time. All arguments exposed in this article: inscription mentioning the name of knez Pavle, then orthographic, linguistic and textological information support the conclusion that a literal and copying center existed in the region of the Pavlović domain. It is not possible to locate it on the basis of the information at our disposal, but it is most probable that it was located in some sacral object.